

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЛІСОКОРИСТУВАННЯ: СУТНІСТЬ, ОЦІНКА, МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL EFFICIENCY OF FOREST MANAGEMENT: ESSENCE, ASSESSMENT AND MECHANISM FOR ENSURING

Анатолій КАРПУК,
доктор економічних наук,
Національний університет
біоресурсів і природокористування
України, Київ

Anatoliy KARPUK,
Doctor of Economics,
National University of Life
and Environmental Sciences
of Ukraine, Kyiv

Максим ШЕСТАК,
кандидат економічних наук,
Національний університет
біоресурсів і природокористування
України, Київ

Maksym SHESTAK,
Ph.D. in Economics,
National University of Life
and Environmental Sciences
of Ukraine, Kyiv

Постановка проблеми. Вагомість сфери лісокористування для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу окремих регіонів та населених пунктів потребує використання всіх чинників підвищення не лише економічної (зростання прибутковості діяльності, збільшення питомої ваги продукції з високою доданою вартістю, підвищення матеріаловіддачі залучення лісових ресурсів у господарський оборот), а й екологічної (зменшення

втрат лісосировини, покращення використання відходів лісосічного виробництва, скорочення кількості лісових пожеж, нарощення асиміляційного потенціалу) ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, щоб сприяти зростанню дієвості впливу лісових благ на темпи соціально-економічного розвитку та упереджувати прояви розбалансованого та нерационального лісокористування. За таких умов особливого значення набуває

Встановлено, що еколого-економічна ефективність лісокористування в ринкових умовах є поняттям, яке передбачає знаходження оптимальних (з позицій збереження якісних та кількісних характеристик екосистем та прагнень лісокористувачів до максимізації прибутку) варіантів господарських рішень, які забезпечать комплексне, раціональне та невиснажливе використання обмежених ресурсів лісу на всіх стадіях відтворювального процесу в лісовому комплексі, що дозволить максимізувати вигоди на основі узгодження національних, регіональних та локальних пріоритетів. Доведено, що в умовах посилення сировинної спрямованості лісогосподарського виробництва, зумовленої відсутністю виваженої державної політики стимулювання поглибленої лісопереробки, вибір системи показників оцінки еколого-економічної ефективності лісокористування має відштовхуватися від необхідності розгляду всіх без винятку компонентів лісоресурсного потенціалу крізь призму генерування ними доданої вартості, тому в системі показників такої оцінки мають зайняти чільне місце індикатори, які відображають комплексність використання лісоресурсного потенціалу, рівень утилізації лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва. Обґрунтовано, що одним із дієвих механізмів підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування є укладання угод державно-приватного партнерства, що збереже стратегічно важливі лісові та лісогосподарські активи в державній власності і водночас сприятиме припливу в лісогосподарське виробництво інвестицій вітчизняних та закордонних приватних підприємницьких структур. У короткостроковій перспективі пріоритетною формою встановлення партнерських відносин між державними лісогосподарськими підприємствами та суб'єктами приватного бізнесу визначено формування на їх базі кластерних утворень.

It has been determined that the economic and environmental efficiency of forest management under market conditions is a notion that stipulates finding optimal (from the perspective of preserving qualitative and quantitative characteristics of the ecosystems and aspiration of the forest users to maximize returns) options of business decisions that will ensure integrated, sustainable and non-exhausting use of limited forest resources at all stages of reproductive process in the forest complex, that will allow to maximize benefits based on coordination of national, regional and local priorities. It has been proven that under the conditions of intensification of raw-material orientation of forestry production caused by the absence of well-reasoned state policy for stimulating advanced wood processing, the choice of the scorecard assessment system for economic and environmental efficiency of forest management should be based on the necessity to review each and all components of forest resource potential through the lens of them generating added value, therefore the indicators that reflect the complexity of forest resource potential usage, the level of wood raw materials recycling and wood raw materials should rank high in the system of scorecard of such assessment. It has been substantiated that one of the practical mechanisms to increase economic and environmental efficiency of forest management is concluding the agreements of public-private partnership, that will keep vitally important forest and forestry assets under state ownership and at the same time will contribute to the flow of investment of domestic and foreign private business entities in forestry production. In the short-term, the priority form of establishing partnership relations between state forestry enterprises and private business entities is the formation of cluster formations on their basis.

розробка сучасних теоретико-методологічних підходів стосовно забезпечення необхідного рівня еколого-економічної ефективності лісокористування.

Тим більше, що в умовах поглиблення інституціональних перетворень на рівень еколого-економічної ефективності лісокористування вагомий вплив здійснюють не лише природно-ресурсні та виробничо-технічні чинники, а й результативність поєднання потенціалу державного сектора в лісогосподарській діяльності з потенціалом суб'єктів приватного підприємництва.

Визначення рівня еколого-економічної ефективності лісокористування відзначається специфічними особливостями з огляду на значний часовий лаг відновлення й відтворення деревних ресурсів лісу та досягнення переважною більшістю порід віку стиглості. При цьому засадничі основи визначення рівня ефективності лісокористування кореспондують з методами та способами дослідження цієї категорії, які сформувалися у вітчизняній та іноземній теорії та методології ефективності. Виходячи з викладеного, зосередимо увагу на проблемних моментах визначення рівня ефективності використання окремих видів ресурсів лісу, щоб сформулювати методологічне підґрунтя досягнення індикаторів прийнятного рівня еколого-економічної ефективності лісокористування.

Аналіз останніх досліджень. Окремі вчені еколого-економічну ефективність лісокористування зводять до раціоналізації використання сировинних та несировинних ресурсів лісу [2; 6], а інші – пов'язують із наявністю достатнього обсягу інвестиційного забезпечення лісогосподарських та лісоохоронних робіт [4; 8]. На думку М.Римара та Г.Ільницької-Гикавчук, важливу роль у стабілізації та покращенні навколишнього природного середовища відіграють лісові ресурси, оскільки вони виконують ряд екологічних, економічних та соціальних функцій, позитивно впливають на водне, сільське господарства, поглинають вуглекислий газ і продукують кисень [5]. З урахуванням наведених міркувань ефективним лісокористування можна вважати за умови досягнення позитивних результатів щодо виконання ними екологічних, економічних та соціальних цілей. Соціальні цілі є наслідком результативної виробничо-господарської (економічної) діяльності, тому інтегрованим критерієм комплексного та збалансованого господарського освоєння лісоресурсного потенціалу має бути зростання еколого-економічної ефективності лісокористування.

О.Олійничук висловлює переконання, що у зв'язку з необхідністю більш повного забезпечення продукцією лісогосподарського виробництва потреб національної економіки у цінній та незамінній природній сировині потребує розробки система заходів щодо підвищення ефективності лісогосподарського виробництва. Це можливо зробити на основі реалізації трьох основних напрямків: удосконалення процесу відтворення лісових ресурсів; раціонального використання лісових ресурсів; оптимізації організаційно-виробничої структури державних лісових підприємств, враховуючи особливості лісогосподарського виробництва та вимоги ринкової економіки [3].

Тобто забезпечення підвищення рівня еколого-економічної ефективності лісокористування вимагає максимально можливого використання внутрішньовиробничих резервів, а також застосування передових практик невиснажливого лісокористування. Мова йде про поєднання як виробничо-технічних, зокрема ресурсних чинників, так і організаційно-економічних заходів.

В.Полюга, Д.Полюга та Б.Беля вважають, що для здійснення ефективної виробничої діяльності на підприємствах лісового господарства актуальним є питання мобілізації та ефективного використання інвестиційних ресурсів. На сьогодні лісове господарство

(зважаючи на об'єктивні та суб'єктивні фактори) є інвестиційно непривабливим, тому інвестори воліють вкладати свої кошти у більш ліквідні галузі економіки. Проблема стимулювання інвестиційної діяльності, визначення її пріоритетних напрямів з метою мобілізації джерел інвестицій, що є важливою умовою стійкого і якісного розвитку лісогосподарських підприємств регіону, потребує не лише практичного, а й наукового вирішення [4]. Високий рівень фізичного спрацювання основних фондів лісового господарства, зокрема лісоексплуатаційної техніки, поставив підвищення рівня еколого-економічної ефективності лісокористування у залежність від нарощення обсягу капітальних інвестицій.

Враховуючи те, що в більшості наукових праць, присвячених еколого-економічній ефективності функціонування лісогосподарських підприємств, поняття «ефективність» розглядалося в контексті існування командно-адміністративної системи управління національним господарством та лісовою галуззю, виникає необхідність у розробці сучасних теоретико-методологічних підходів до ідентифікації об'єктивних та суб'єктивних факторів, які вирішальною мірою впливають на рівень ефективності лісогосподарської діяльності.

Цілі статті. Метою дослідження є розкриття сутнісних характеристик еколого-економічної ефективності лісокористування з урахуванням багатокomпонентності лісоресурсного потенціалу, можливостей і здатності постійних лісокористувачів генерувати додану вартість, соціальної вагомості залучення лісових благ у господарський обіг, оцінка ефективності лісогосподарської, лісопромислової, фінансово-економічної, бюджетотворюючої та соціальної діяльності лісогосподарських підприємств багатолісного регіону, а також обґрунтування механізму підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування на основі імплементації відносин державно-приватного партнерства.

Виклад основного матеріалу. Еколого-економічна ефективність лісокористування залежить не лише від освоєння лісоресурсного потенціалу, а й від ефективності використання основних засобів та фонду робочого часу. Водночас мінімізація витрат суспільної праці та часу безпосередньо пов'язується з масштабами модернізації, реконструкції та технічного переоснащення виробничо-технічної бази лісозаготівель та лісопереробки. Тобто інноваційний та інституціональний чинники в умовах конкурентної боротьби на ринках лісопродукції починають відігравати вагомую роль у питаннях забезпечення необхідного рівня ефективності лісогосподарської та лісоохоронної діяльності. Виходячи з того, що науково обґрунтоване ведення лісового господарства є необхідною передумовою розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу, еколого-економічна ефективність лісокористування має також кореспондуватися з дієвістю заходів стосовно відновлення, відтворення та охорони лісових екосистем та результативного використання несировинних якостей лісу.

Рівень ефективності лісокористування однозначно варто оцінювати з боку як безпосередніх лісокористувачів, так і галузевих органів управління лісокористуванням, а також територіальних громад, які виступають основними ареалами концентрації лісоресурсного потенціалу. У переважній більшості випадків високий рівень ефективності лісокористування для постійних лісокористувачів не корелює з прийнятним рівнем ефективності для територій, які є територіальним базисом нарощення лісоресурсного потенціалу.

З точки зору традиційних підходів до оцінки еколого-економічної ефективності лісокористування втрати неліквідної лісосировини (неліквід крони та порубкові рештки) не вважалися чинником, який негативно впливав на рівень ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів. Але з точки зору

втрачених вигод та надання лісовими екосистемами різного роду послуг втрата неліквідної деревини та неповне використання наявних несировинних якостей лісу негативним чином впливають на рівень ефективності залучення складових лісоресурсного потенціалу у господарський обіг.

Рівень еколого-економічної ефективності лісокористування значною мірою визначається рівнем економічної та фіскальної віддачі ліквідної та неліквідної деревини, а також максимізацією доходів від розвитку мисливського господарства, індустрії рекреаційного лісокористування та комплексності щодо переробки низькосортної лісосировини. Тобто результативне лісокористування виражається не лише через обсяги виробництва робіт та послуг лісового господарства, а й через генеровані лісовими ресурсами додані вартості у різних фазах лісопродуктового ланцюга. Отже, ефективність лісокористування визначається як показниками господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та здійснення окремих видів рубок, так і кінцевими результатами виробничо-господарської діяльності деревообробних підрозділів лісгосподарських підприємств.

Еколого-економічна ефективність лісокористування також безпосередньо пов'язана зі станом об'єктів лісгосподарської та лісоохоронної інфраструктури, які забезпечують залучення лісових ресурсів у господарський обіг та здійснюють відновлення, відтворення й охорону лісу. Домінування тривалий період сировинної моделі розвитку лісгосподарського виробництва не заклало відповідних стимулів для постійних лісокористувачів щодо перманентного підвищення ефективності лісокористування, тому більшість суб'єктів лісгосподарського підприємництва втратили потенційні можливості щодо суттєвого приросту показників прибутковості та самоокупності.

Узагальнивши викладене, вважаємо, що еколого-економічна ефективність лісокористування в ринкових умовах є поняттям, яке передбачає знаходження оптимальних (із позицій збереження якісних та кількісних характеристик екосистем та прагнень лісокористувачів до максимізації прибутку) варіантів господарських рішень, які забезпечать комплексне, раціональне та невиснажливе використання обмежених ресурсів лісу на всіх стадіях відтворювального процесу в лісовому комплексі, що дозволить максимізувати вигоди на основі узгодження національних, регіональних та локальних пріоритетів.

Вивчення змісту еколого-економічної ефективності лісокористування як економічної категорії дозволило з різних сторін розглянути її основні характеристики, що свідчить про її багатогранність, різноплановість, динамічність, що нерідко породжує неоднозначність стосовно формування системи критеріїв і показників, а також суб'єктивність у подальших оцінках та інтерпретаціях їх рівнів і спрямованості. Загалом від вибору методичних підходів до оцінки еколого-економічної ефективності лісокористування значною мірою залежатимуть і її кінцеві результати. Слід урахувати, що лісокористування є специфічним видом природокористування. З економічної точки зору воно характеризується тривалим терміном формування доданих вартостей і має багатоцільовий характер.

При формуванні системи критеріїв і показників оцінки еколого-економічної ефективності лісокористування важливо вивчити положення сучасних класичних і неокласичних теорій, розглянути сучасні фактори впливу на цей процес, зосередити увагу на багатоцільовому характері лісокористування, врахувавши пріоритетність вирішення екологічних проблем у цій сфері, а також наявні дані статистичної та внутрішньої управлінської звітності лісокористувачів за тривалий період.

Дуже складним завданням є оцінка екологічної компоненти ефективності лісокористування, адже постійні лісокористувачі мають обмежені можливості здійснювати тотальний моніторинг екологічної безпечності лісокористування, що значно ускладнює цей процес. Тому виникає необхідність детальнішого опрацювання системи показників екологічної ефективності лісокористування.

Що стосується сфери лісокористування, то система показників еколого-економічної ефективності має відзначитися широким спектром охоплення різних видів і напрямів діяльності постійних лісокористувачів. Зокрема, до основних сфер діяльності можна віднести лісгосподарську та лісопереробну (або лісопромислову). Також важливо вивчити й бюджетну та соціальну ефективність лісокористування.

У зв'язку з посиленням рівня депресивності сільських територій, які є основним ареалом концентрації лісових благ, соціальні показники лісокористування значною мірою детермінують інтенсивність протікання екологодеструктивних та природоруйнівних процесів. Зокрема низький рівень доходів місцевих мешканців змушує їх вдаватися до несанкціонованих рубок задля збільшення величини власних доходів. Тому соціальна компонента має виступати складовою оцінки еколого-економічної ефективності лісокористування.

При формуванні методичних засад оцінки еколого-економічної ефективності лісокористування необхідно виходити з того, що вагоме значення для досягнення окремих порогових значень невиснажливого та збалансованого освоєння лісоресурсного потенціалу відіграє складова цього потенціалу – сировинна чи несировинна. Сировинна складова – це використання деревних та недеревних ресурсів, зокрема такої важливої складової, як лісосічні відходи. Несировинна складова – це використання несировинних якостей лісу, що створює базу для розвитку рекреаційного лісокористування.

Тому виникає необхідність у проведенні комплексної багатокритеріальної оцінки ефективності діяльності лісгосподарських підприємств на основі врахування різноманітних факторів, що впливають на їх роботу. З огляду на це об'єктами подальшої оцінки ефективності функціонування суб'єктів лісгосподарського підприємництва повинні стати лісгосподарські підприємства, які на регіональному рівні підпорядковані обласним управлінням лісового та мисливського господарства, що перебувають у сфері управління Державного агентства лісових ресурсів України.

У процесі оцінки окремих видів ефективності особливу увагу доцільно зосередити на оцінці рівня еколого-економічної ефективності, яка в ринкових умовах є основою стабільності роботи підприємств лісового комплексу та дозволяє вирішувати проблеми підвищення інших видів ефективності. Відповідно до галузевої специфіки лісгосподарських підприємств основними напрямками оцінки еколого-економічної ефективності мають бути: оцінка ефективності лісгосподарської та лісопереробної діяльності, фінансово-економічної, бюджетоутворюючої та соціальної ефективності. Комплексну оцінку ефективності функціонування лісгосподарських підприємств пропонується провести на основі використання методології багатокритеріальної оцінки на базі застосування переваг індексного методу.

Отже, комплексною може бути лише така оцінка ефективності лісокористування, яка враховуватиме результативність використання всіх факторів виробництва (лісових, фінансових, трудових ресурсів та основних засобів), а також рівень упередження збитків навколишньому природному середовищу внаслідок недотримання природоохоронного законодавства та марнотратного

й розбалансованого лісокористування. Тобто мова йде про еколого-економічну ефективність лісокористування як результуючий критерій раціонального та невиснажливого використання лісоресурсного потенціалу у відтворювальному процесі.

Значний детермінуючий вплив на рівень еколого-економічної ефективності лісокористування чинить також прибутковість діяльності, оскільки саме прибутковість визначає можливості щодо нарощення фінансування комплексу лісгосподарських, лісоохоронних та агролісомеліоративних робіт, зокрема рубок освітлення, розчищення, проріджування та прохідних рубок. Враховуючи те, що лісоресурсний потенціал є основною ресурсною базою ефективності діяльності постійних лісокористувачів, оцінка рівня еколого-економічної ефективності лісокористування має включати як монетарні, так і немонетарні показники.

В умовах посилення сировинної спрямованості лісгосподарського виробництва, зумовленої відсутністю виваженої державної політики стимулювання поглибленої лісопереробки, вибір системи показників оцінки еколого-економічної ефективності лісокористування має відштовхуватися від необхідності розгляду всіх без винятку компонентів лісоресурсного потенціалу крізь призму генерування ними доданої вартості. У системі показників оцінки еколого-економічної ефективності лісокористування мають зайняти чільне місце індикатори, які відображають комплексність вико-

ристання лісоресурсного потенціалу, рівень утилізації лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва.

Однією з причин низького рівня ефективності лісокористування було намагання менеджменту лісгосподарських підприємств покращити результати виробничо-господарської діяльності за рахунок максимально можливого господарського освоєння найбільш ліквідних ресурсів лісу. У результаті у багатьох регіонах набули поширення несанкціоновані вирубки найбільш ліквідних порід деревини, що у середньостроковій перспективі негативним чином відобразиться на питомій вазі стиглих деревостанів у загальній віковій структурі лісового фонду. Цей чинник позбавить суб'єкти лісгосподарського підприємництва надійної ресурсної бази і викличе значні ризики втрати традиційних ніш на ринках лісопродукції, а також втрати, які пов'язані із зайнятістю місцевого населення.

Визначення рівня еколого-економічної ефективності лісокористування необхідно продемонструвати на прикладі багатолісного регіону, яким є Волинська область. Тому доцільно проаналізувати динаміку основних показників ефективності роботи лісгосподарських підприємств, підпорядкованих Волинському обласному управлінню лісового та мисливського господарства (ОУЛМГ) за 2011-2015 роки (див. **табл.**) у розрізі основних напрямів діяльності – лісгосподарської, лісопромислової, фінансово-економічної, бюджетоутворюючої та соціальної.

Таблиця. Основні показники ефективності роботи лісгосподарських підприємств, підпорядкованих Волинському ОУЛМГ за 2011-2015 роки

Показники	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Лісгосподарська діяльність					
Заготовлено деревини всього, тис. м ³	758,2	767,9	815	1015,8	1050,7
у т.ч. від рубок головного користування	425,3	423,3	429,8	676,3	672,5
Заготовлено деревини суб'єктами підприємницької діяльності, тис. м ³	628,3	757,6	745,1	738,1	504,3
Реалізовано деревини у круглому вигляді, тис. м ³	618,1	561	572,1	773,9	770,7
Питома вага реалізації на експорт, %	22,4	18,1	24,5	27,3	25,5
Рентабельність заготівлі лісопродукції від усіх видів рубок, %	26,9	29,6	26,1	17,8	28,8
Лісопромислова діяльність					
Процент переробки деревини від обсягу заготівлі, %	21,3	27,6	29,0	21,7	24,0
Вироблено продукції у розрахунку з 1 м ³ переробленої деревини, грн.	448	483	501	630	952
Рентабельність лісопромислової продукції, %	12,1	11,7	9,6	25,2	44,1
Виробництво пиломатеріалів, тис. м ³	17,1	25,0	25,4	15,2	15,0
Фінансово-економічна діяльність					
Чистий прибуток, млн. грн.	3,4	4,1	3,8	16,2	85,6
Рентабельність продажу, %	1,2	1,4	1,3	3,4	12,2
Рентабельність активів, %	2,8	3,1	2,6	8,2	31,6
Рентабельність власного капіталу, %	5,2	5,9	5,1	17,6	50,8
Рентабельність усієї діяльності, %	1,2	1,4	1,2	3,3	13,1
Бюджетоутворююча діяльність					
Сплачено податків і зборів до Зведеного бюджету України, млн. грн.	26,4	26,5	28,9	61,8	124,5
в т.ч. у розрахунку на 1000 грн. чистого доходу від реалізації, грн.	95,9	92,1	96,2	128,9	177,9
Питома вага податкових платежів до місцевих бюджетів, %	47,3	41,6	39,2	38,6	32,7
Сплачено збору за спецлісокористування, млн. грн.	10,9	12,7	33,8	35,4	53,8
в т.ч. у розрахунку на 1000 грн. чистого доходу від реалізації, грн.	39,6	44,1	112,5	73,8	76,9
Соціальна діяльність					
Середньооблікова чисельність штатних працівників, осіб	1815	1704	1683	2126	2624
Середньомісячна заробітна плата, грн.	2653	3022	3198	3198	4656
Процент відпрацьованого часу у загальному фонді робочого часу, %	91,5	89,8	90,5	92,5	91,5
Чистий прибуток у розрахунку на 1 штатного працівника, тис. грн.	1,9	2,4	2,3	7,6	32,6

Примітка. Розраховано авторами за даними Волинського ОУЛМГ.

У сфері лісгосподарської діяльності після 2013 року відбулося значне зростання обсягу заготівлі деревини, зокрема від рубок головного користування (у 1,5 раза). З іншого боку, після 2012 року спостерігається зменшення обсягів заготівлі деревини суб'єктами підприємницької діяльності за договорами підряду, а у 2015 році цей показник зменшився на 31,7% до попереднього року.

Можна зробити висновок, що зростання обсягів заготівлі відбулося через збільшення обсягів продажу у круглому вигляді після 2013 року. Але це відбулося не за рахунок зростання частки експорту, яка протягом останніх трьох років коливалася в межах 24-27%. Рентабельність лісозаготівлі у 2011-2015 роках залишалася стабільною.

Лісопромислова діяльність характеризувалася певним зменшенням протягом 2013-2015 років частки переробки деревини від обсягу заготівлі. Значне збільшення показника обсягу виробництва продукції у розрахунку з 1 м³ переробленої деревини у 2015 році (у 1,5 раза) пояснюється підвищенням цін на внутрішньому ринку деревини після значного обезцінення національної валюти у попередньому році. Крім того, лісгосподарські підприємства значно збільшили рентабельність лісопромислової продукції (до 44,1% у 2015 році), навіть при зменшенні після 2013 року обсягу виробництва пиломатеріалів.

За рахунок підвищення рівня прозорості місцевого ринку лісо-сировини та лісопродукції у 2014-2015 роках забезпечено найбільш позитивні зміни у сфері фінансово-економічної діяльності, що знайшло відображення в різкому зростанні показника чистого прибутку з 3,8 млн. грн. у 2013 році до 85,6 млн. грн. у 2015. Відповідно забезпечено значне зростання усіх показників рентабельності, зокрема рентабельність усієї діяльності зросла з 1,2% у 2013 році до 13,1% у 2015.

Виконуючи бюджетотворюючу роль, державні лісгосподарські підприємства регіону забезпечили різке зростання податкових платежів до Зведеного бюджету України як в абсолютному (з 28,9 млн. грн. у 2013 році до 124,5 млн. грн. у 2015), так і у відносному вираженні в розрахунку на 1 тис. грн. чистого доходу від реалізації (з 96,2 грн у 2013 році до 177,9 грн у 2015). При цьому через зростання цін на деревину та обсягів заготівлі від рубок головного користування спостерігається поступове зменшення частки податкових платежів до місцевих бюджетів із 47,3% у 2011 році до 32,7% у 2015.

Підтвердженням зростання ефективності соціальної діяльності державних лісгосподарських підприємств, особливо у 2014-2015 роках, стало зростання середньооблікової чисельності працівників та їх середньомісячної заробітної плати, яка у 2015 році склала 4656 грн., що є значно вищою, ніж по регіону в цілому. Це відбулося при збереженні стабільно високого проценту відпрацьованого часу в загальному фонді робочого часу на рівні 89-92%, тоді як паралельно забезпечувалося різке підвищення показника рентабельності персоналу після 2013 року.

Загалом можна позитивно оцінити зміни основних показників ефективності діяльності лісгосподарських підприємств у системі Волинського ОУЛМГ, які після 2013 року, у складний для економіки та країни час, зуміли використати внутрішні резерви зростання обсягів лісозаготівлі при забезпеченні високого рівня рентабельності як лісгосподарської, так і лісопромислової продукції, що стало поштовхом до підвищення еколого-економічної ефективності у 2014-2015 роках.

Найбільш вагомим напрямом підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування лісгосподарських підприємств багатолісного регіону є вдосконалення виробничо-технічної бази

лісозаготівлі та лісопереробки через модернізацію, реконструкцію та технічне переоснащення виробничого устаткування, придбання сучасних лісовозних машин, застосування новітніх технологій розпилювання деревини, впровадження сучасних технологій переробки відходів лісосічного виробництва, використання методів плантаційного лісорозведення. Це дасть можливість зменшити втрати лісосировини під час заготівлі та транспортування деревини та забезпечити ефективне використання вторинної сировини [1]. З урахуванням значного інвестиційного дефіциту на більшості державних лісгосподарських підприємств забезпечення модернізації виробничо-технічної бази лісорозведення, лісозаготівель та лісопереробки є можливим на основі залучення інвестицій шляхом укладання угод державно-приватного партнерства.

Формування державно-приватних партнерств є необхідною передумовою збереження розгалуженої мережі постійних лісокористувачів, які маючи спеціалізовані лісгосподарські підрозділи, забезпечують науково обґрунтоване ведення лісового господарства. Створення на базі суб'єктів лісгосподарського підприємства державно-приватних партнерств зберігає державну форму власності на лісові блага, які забезпечують необхідний рівень асиміляційного потенціалу територій, але при цьому розширює перелік форм та методів інвестування процесів відтворення і охорони лісоресурсного потенціалу.

В умовах мінливості ринкової кон'юнктури та політичної нестабільності партнерство між державними лісгосподарськими підприємствами та приватним бізнесом дасть можливість створити нові центри росту регіональної економіки та на порядок збільшити обсяги фінансування лісгосподарських та лісоохоронних проєктів, а також забезпечити необхідний рівень конкуренції іноземним виробникам продукції деревообробки [7]. Партнерські відносини між постійними лісокористувачами та місцевою владою максимізують обсяги залучення поряд із ліквідною неліквідною деревини (лісосічних відходів) та відходів деревообробки у відтворювальний процес.

На нашу думку, у короткостроковій перспективі найбільш прийнятною для впровадження формою державно-приватного партнерства є кластерне утворення (див. **рис.**). Враховуючи складну ситуацію із поводженням з лісосічними відходами та відходами деревообробки, пропонуємо створювати цей вид партнерських відносин в адміністративних районах Волинської області. За період з 2011 по 2015 рік використання відходів лісозаготівель та відходів від переробки мало місце лише на окремих підприємствах Волинського ОУЛМГ.

Інноваційним ядром такого кластеру є державні лісгосподарські підприємства. До кластера мають увійти суб'єкти приватного лісгосподарського підприємства, які спеціалізуються на виробництві паливних деревних ресурсів; органи місцевого самоврядування, які зацікавлені в нарощенні енергетичного потенціалу територіальних громад і здешевленні енергоносіїв як для домашніх господарств, так і для закладів комунальної інфраструктури.

За експертними оцінками, формування кластерного утворення дасть змогу на лісгосподарських підприємствах Волинської області на 70% знизити знищення або відведення на звалища лісосічних відходів, підвищити відсоток (до 80%) використання відходів деревообробки на виробництво продукції, що в результаті сприятиме: суттєвому нарощенню обсягів виробництва паливних деревних ресурсів; збільшенню валового прибутку підприємств на 15%; створенню додатково до 200-250 робочих місць; збільшенню надходження податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів на 12%.

Результати проведених досліджень показали, що кластерні утворення варто створювати для модернізації лісозаготівельного обладнання, а також для підвищення ефективності здійснення суцільних та вибіркового рубок з метою зниження енергомісткості та матеріаломісткості виконання лісогосподарських робіт, оскільки більшість державних лісогосподарських підприємств відзначається високим рівнем фізичного спрацювання та морального старіння діючого виробничого устаткування. При цьому суб'єкти приватного лісогосподарського підприємництва, особливо ті, які входять в інтегровані підприємницькі структури, мають фінансові можливості для придбання сучасного лісозаготівельного та деревообробного обладнання.

Висновки. Прискорення трансформаційних процесів у лісогосподарському виробництві актуалізувало дослідження як виробничо-технічних, так і організаційно-економічних аспектів забезпечення ефективності лісогосподарської діяльності. З огляду на викладене існуючі теоретико-методологічні підходи щодо визначення сутності «ефективності лісокористування» мають бути доповнені сучасним баченням ефективного використання лісоресурсного потенціалу з урахуванням наявних альтернатив залучення лісових благ у відтворювальний процес. В умовах командно-адміністративної економіки рівень ефективності лісогосподарської діяльності й лісогосподарського виробництва визначався в основному галузевими особливостями та використанням командно-адміністративних методів управління.

У сучасних умовах все більшого значення для забезпечення очікуваного рівня ефективності лісокористування набувають проблеми всебічного використання наявних резервів економіки лісосировини та більш результативного залучення несіровинних якостей лісу у господарський обіг. Також вагому роль відіграє здатність лісових ландшафтів надавати різного роду екосистемні послуги, що, з одного боку, доповнює основну спеціалізацію лісогосподарських підприємств, а з другого – підвищує рівень інвестиційної привабливості лісових активів та заліснених територій. Як показує закордонна практика, саме здатність лісових екосистем генерувати екосистемні послуги й впливає вирішальною мірою на ефективність лісокористування і відповідно забезпечує необхідні фінансові передумови розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу суб'єктів лісогосподарського підприємництва.

За результатами аналізу основних показників еколого-економічної ефективності діяльності лісокористувачів, які перебувають у сфері підпорядкування Волинського ОУЛМГ за 2011-2015 роки, зроблено висновок, що збільшення обсягів заготівлі відбулося в межах встановлених лімітів лісосічного фонду та було пов'язане зі збільшенням попиту переважно на внутрішньому ринку. Адаптивна вага експорту деревини у круглому вигляді протягом останніх трьох років змінювалася в межах 24-27%, а процент переробки деревини від обсягу лісозаготівель навіть зменшився – з 29% у 2013 році до 24% у 2015. При цьому за цей період рентабельність лісопромислової продукції збільшилася з 9,6% до 44,1%. Різке збільшення прибутковості роботи державних лісогосподарських підприємств у 2014-2015 роках значною мірою може бути пояснене обмеженням обсягів лісозаготівель деревини сторонніми приватними підприємницькими структурами, чому сприяло внесення обмежувачів поправок у податкове законодавство.

Переробні підрозділи лісогосподарських підприємств Волинської області зосереджені переважно на виробництві продукції з низьким ступенем доданої вартості, виконуючи замовлення щодо

виготовлення європіддонів на експорт та виробництва широкого асортименту пиломатеріалів на внутрішній ринок. Враховуючи той факт, що середньорічний обсяг утворення лісосічних відходів та відходів деревообробки на державних лісогосподарських підприємствах Волинської області протягом останніх років складає понад 100-120 тис. м³, перспективним напрямом активізації державно-приватного партнерства у лісогосподарському виробництві може стати залучення на взаємовигідній основі до їх поглибленої переробки приватних структур.

У короткостроковій перспективі найбільш прийнятним для імплементації у господарську практику є такий вид державно-приватного партнерства, як кластер. Кластерні утворення варто створювати для модернізації лісозаготівельного обладнання, а також для підвищення ефективності здійснення суцільних та вибіркового рубок. Кластерна форма організації переробки деревних відходів дасть можливість значно підвищити рівень капіталізації лісового бізнесу в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпук А., Шестак М. Інституціональні передумови підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування. *Економіст*. 2015. №10. С. 3–7.
2. Коваль Я.В. Совершенствование лесопользования и лесовосстановления. Монография. К. Наукова думка. 1987. 204 с.
3. Олійничук О.І. Особливості лісогосподарського виробництва та підвищення його ефективності. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. №5. С. 148–154.
4. Полюга В.О., Полюга Д.М., Бея Б.Б. Проблеми інвестування в основний капітал підприємств лісового господарства регіону. *Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України*. 2013. Вип. 5(103). С. 117–126.
5. Рymar М., Ільницька-Гивачук Г. Оподаткування в системі фінансового забезпечення розвитку лісового господарства в умовах євроінтеграції. *Вісник НУВГП. Зб. наук. пр.* № 4. Рівне, 2006. С. 408–413.
6. Телишевский Д. А. Комплексное использование недревесной продукции леса. 2-е изд., перераб. и доп. М. Лесн. пром., 1986. 261 с.
7. Шестак М. Державно-приватне партнерство в лісовому господарстві: перспективні напрями та проблеми інституціоналізації. *Економіст*. 2015. №3. С. 30–32.
8. Шкарлет С. М., Пиріг К.М. Підвищення ефективності виробництва на лісогосподарських підприємствах в умовах сталого розвитку. *Бізнес Інформ*. 2014. № 6. С. 180–184.

REFERENCES

1. Karpuk A., Shestak M. Instytutsional'ni peredumovy pidvyshchennya ekoloho-ekonomichnoyi efektyvnosti lisokorystuvannya [Institutional prerequisites for increasing the ecological and economic efficiency of forest management]. *Economist*, 2015, no. 10, pp. 3-7 [in Ukrainian].
2. Koval' Ja.V. Sovershenstvovanie lesopol'zovaniya i lesovosstanovleniya [Improvement of forest management and reforestation]. Kyiv, Naukova dumka, 1987, 204 p. [in Russian].
3. Olyynychuk O.I. Osoblyvosti lisohospodars'koho vyrobnytstva ta pidvyshchennya yoho efektyvnosti [Features of forestry production and increase its efficiency]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 2009, no. 5, pp. 148-154 [in Ukrainian].
4. Polyuha V.O., Polyuha D.M., Belya B.B. Problemy investuvannya v osnovnyy kapital pidpryyemstv lisovoho hospodarstva rehionu [Problems of investing in the fixed capital of forest enterprises of the region]. *Sots.-ek. problemy suchas. periodu Ukrainy*, 2013, no. 5 (103), pp. 117-126 [in Ukrainian].
5. Rymar M., Il'nyts'ka-Hyvakchuk H. Opodatkovannya v systemi finansovoho zabezpechennya rozvytku lisovoho hospodarstva v umovakh yevrointehratsiyi [Taxation in the system of financial provision of forestry development under the conditions of European integration]. *Visnyk NUVHP, Zb. nauk. pr.* no. 4, Rivne, 2006, pp. 408-413 [in Ukrainian].
6. Telishevskiy D.A. Kompleksnoe ispol'zovanie nedrevesnoj produktsii lesa [Comprehensive use of non-timber forest products]. 2-e izd., pererab. i dop, Moscow, Lesn. prom., 1986, 261 p. [in Russian].
7. Shestak M. Derzhavno-pryvatne partnerstvo v lisovomu hospodarstvi: perspektivni napryamy ta problemy instytutsionalizatsiyi [Public-private partnership in forestry: perspectives and problems of institutionalization]. *Economist*, 2015, no. 3, pp. 30-32 [in Ukrainian].
8. Shkarlet S.M., Pyrih K.M. Pidvyshchennya efektyvnosti vyrobnytstva na lisohospodars'kykh pidpryyemstvakh v umovakh staloho rozvytku [Increase of production efficiency at forest enterprises under the conditions of sustainable development]. *Biznes Inform*, 2014, no. 6, pp. 180-184 [in Ukrainian].